

11. Кресіна І. До питання про визначення поняття громадянського суспільства і української революції 2004 року / І. Кресіна // Політичний менеджмент. — 2004. — № 6. — С. 3—10.
12. Максимець М. Формування соціокультурної компетенції у процесі вивчення іноземної мови / М. Максимець // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. — 2006. — Випуск 21. — С. 211—218.
13. Молодь України в алгоритмі суспільного життя [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ipro.org.ua>
14. Рябов С. Політична освіта в Україні. Проблеми та перспективи. До обґрунтування концепції політичної освіти в Україні. Лабораторія законодавчих ініціатив [Електронний ресурс] / С. Рябов. — Режим доступу : <http://www.parliament.org.ua/index.php?>
15. Черниш Н. Соціокультурний підхід у соціогуманітарних науках / Н. Черниш, О. Ровенчак // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2005. — № 4. — С. 93—103.

УДК 329:323

Т.Т. Власенко

ПАРТІЙНА СТРУКТУРА УКРАЇНСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Аналізується становлення багатопартійної системи в Україні. Розглядається розвиток партійної структури українського парламенту і вплив на її формування різних виборчих систем. Особлива увага приділяється дослідженню динаміки партійної структури Верховної Ради і чинників, які впливають на цей процес.

Ключові слова: виборча система, парламентські вибори, партія, партійна система, партійна структура, український парламент.

Анализируется становление многопартийной системы в Украине. Рассматривается развитие партийной структуры украинского парламента и влияние на ее формирование разных избирательных систем. Особое внимание уделяется исследованию динамики партийной структуры Верховной Рады и причин, влияющих на этот процесс.

Ключевые слова: избирательная система, парламентские выборы, партия, партийная система, партийная структура, украинский парламент.

Analyzes the establishment of a multiparty system in Ukraine. We consider the development of the party structure of the Ukrainian parliament and the impact on its formation of different electoral systems. Particular attention is paid to the dynamics of party structure of the Ukrainian parliament and the factors that influence this process.

Key words: electoral system, parliamentary elections, party, party system, party structure.

Постановка проблеми. Партийна структура парламенту обумовлена насамперед партійним ландшафтом і типом партійної системи, який визначає механізм її формування. Без сумніву, тип виборчої системи (мажоритарна, пропорційна, змішана) теж є суттєвим чинником впливу на цей процес, визначаючи принципи голосування і підрахунку голосів, відсотковий бар'єр, можливість/неможливість участі партійних блоків у виборах, суми застав для реєстрації кандидатів і політичних партій, ліміт обов'язкової явки виборців тощо. Саме тому аналіз динаміки партійної структури Верховної Ради України знаходиться в площині дослідження вищеназваних впливів і взаємозв'язків.

Аналіз актуальних досліджень. Проблеми розвитку партій і партійних систем у працях західних дослідників, а саме: Ж. Блонделя, М. Дюверже, А. Лейпхарта, С. Ліпсета, Дж. Ла Паломбари, Дж. Сарторі послужили класичним підґрунтям для відповідних досліджень вітчизняних науковців, зокрема таких, як А. Білоус, В. Войтків, О. Гарань, А. Колодій, О. Литвиненко, Б. Райковський, Ю. Шведа, Ю. Якименко, основна увага яких зосередилась переважно на процесах становлення і розвитку багатопартійності в Україні та участі політичних партій у виборчому процесі, меншою мірою - на аналізі процесу формування партійної структури українського парламенту, її динаміки.

Мета статті – проаналізувати тенденції становлення і розвитку партійної структури українського парламенту в контексті еволюції національного виборчого законодавства.

Виклад основного матеріалу. Якщо стисло аналізувати еволюцію національного виборчого законодавства, то можна констатувати наступне. Вибори 1994 року в Україні пройшли за **мажоритарною** системою абсолютної більшості. До того ж вводився ліміт обов'язкової явки на вибори (50%). Внаслідок цього 27 березня 1994 року було обрано всього 49 депутатів і навіть після другого туру конституційний склад Верховної Ради так і не був обраний. Проблеми з явкою виборців, економічні затрати, пов'язані з

виділенням значних коштів для проведення другого туру виборів пов'язані з недосконалістю цього виборчого закону. Наступні вибори (1998 р.) пройшли за **змішаною (мажоритарно-пропорційною)** виборчою системою: 225 народних депутатів обиралися в багатомандатному окрузі, 225 – в одномандатних виборчих округах. В мажоритарних округах діяла система відносної більшості. Відсотковий бар'єр складав 4 %. Парламентські вибори 2002 року теж відбулися за змішаною виборчою системою. Наступні вибори (2006 р.) відбулися за новою виборчою системою, а саме за **партійними** списками в єдиному багатомандатному окрузі. Відсотковий бар'єр складав 3 %. Позачергові парламентські вибори 2007 року теж відбувалися за цим законом. Повернення до **змішаної** виборчої системи, яка, зокрема, піднімала відсотковий бар'єр до 5 %, забороняла участь партійних блоків у виборах, послужила механізмом для проведення чергових (2012 р.) і позачергових (2014 р.) парламентських виборів. Таким чином, за роки незалежності національне виборче законодавство змінювало виборчу систему в Україні наступним чином: мажоритарна (1994 р.), змішана (1998 р.), (2002 р.), пропорційна (2006 р.), (2007 р.), змішана (2012 р.), (2014 р.).

Яким чином зміна виборчого законодавства впливала на структуру українського парламенту? Вибори 1994 року привели до парламенту 14 партій, безсумнівним лідером серед яких була КПУ (90 депутатських мандатів). Також в парламенті були представлені інші партії лівого спектру (СелПУ, СПУ, СДПУ(о)), а також – партії правого спектру (НРУ, УРП, КУН). Кількість безпартійних депутатів склала 227 осіб. Наступні вибори (1998 р.), в яких взяли участь 21 політична партія і 9 блоків (до складу яких входили 19 партій), привели до парламенту 7 партій і блок «Лівий центр», до якого входили Соціалістична партія України та Селянська партія України, ще 35 депутатських мандатів одержали представники інших партій в одномандатних мажоритарних округах. Чисельність безпартійних депутатів скоротилася вдвічі (101). Першу позицію в структурі Верховної Ради зберігає за собою КПУ (123 депутатські мандати) і в цілому перевага в партійній

структурі українського парламенту залишалася на боці лівих партій: Лівий центр (СПУ/СелПУ), СДПУ(о), ПСПУ. Вибори 2002 року, які теж пройшли за змішаною системою і в яких взяла участь 61 партія (22 партії і 11 блоків), розширили партійний спектр Верховної Ради, зменшивши при цьому кількість «самостійних гравців» в українському парламенті. До парламенту була обрана 21 партія, із них 18 партій у складі 3 блоків: «Наша Україна», «За єдину Україну» і Блок Юлії Тимошенко. Останні можна розглядати як об'єднання правоцентристських, центристських і лівоцентристських сил відповідно. При цьому ліві партії зберігають своє місце в структурі українського парламенту, хоча КПУ вдвічі зменшує кількість своїх депутатів у законодавчому органі. Кількість безпартійних депутатів у порівнянні з парламентом попереднього скликання практично не змінилася (94). Застосування змішаної (мажоритарно-пропорційної системи) виборчої системи привело до зменшення кількості партій, які самостійно пройшли до парламенту, відповідно 7 (1998 р.) і 3 (2002 р.) і збільшення кількості партій, які вибороли місце у парламенті у складі виборчих блоків – 2 (1998 р.) і 18 (2002 р.).

Вибори за новою (пропорційною) системою, у яких взяли участь 45 партій і виборчих блоків, обумовили прихід до українського парламенту на чергових виборах 2006 року 3 партій і 2 блоків, до складу яких входили 9 партій. Тим самим зменшується кількість партій, що пройшли до парламенту у складі виборчих блоків. Втричі зменшується кількість депутатів від КПУ (21), яка поступається на лівому фланзі СПУ (33). Натомість партійну структуру Верховної Ради починають визначати крупні політичні «гравці»: Партія Регіонів (186), БЮТ (121), Блок «Наша Україна» (81). На позачергових виборах 2007 року до Верховної Ради були обрані – 2 партії і 3 блоки (БЮТ, «Наша Україна-Наша Самооборона», Блок Литвина), склад яких налічував 15 партій. Тим самим продовжує зростати кількість партій, які потрапили до парламенту у складі виборчих блоків, незважаючи навіть на зниження відсоткового бар'єру до 3%. Позачергові вибори практично не

змінили розстановку політичних сил у парламенті: Партія Регіонів (175), БЮТ (156), Блок, «Наша Україна-Наша Самооборона» (72).

Чергові 2012 року і позачергові 2014 року парламентські вибори відбувалися на основі нового Закону про вибори народних депутатів, який означав повернення до дещо «модернізованої» змішаної системи, зокрема, відсотковий бар'єр був піднятий до 5%, вводилася заборона на участь у виборах партійних блоків [1]. У виборах 2012 року взяли участь 21 партія у багатомандатному окрузі і кандидати в народні депутати від 81 політичної партії в одномандатних округах. Як результат, до Верховної Ради на виборах 2012 року за партійними списками були обрані 5 партій. Партія Регіонів зберегла свої позиції. Партійна структура парламенту поповнилася «новими» партіями: УДАР і ВО Свобода. Також були призначені перевибори на 5 виборчих округах, завдяки яким до парламенту були обрані кандидати від Партії регіонів (1), ВО Батьківщини (1) і 3 самовисуванці. Склад парламенту стає більш чітко структурованим (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Партійна структура Верховної Ради України (вибори 2012 р.)

Партія	Кількість мандатів за результатами у багатомандатному окрузі	Кількість мандатів за результатами виборів у одномандатних округах	Всього
Партія регіонів	72 (30,0%)	113	185
ВО Батьківщина	62 (25,54%)	39	101
УДАР	34 (13,96%)	6	40
ВО Свобода	25 (10,44%)	12	37
КПУ	32 (13,18%)		32
Інші партії		7	7
Самовисуванці		43	43

На позачергових парламентських виборах 2014 року, в яких брали участь 29 партій у багатомандатному окрузі і кандидати у народні депутати від 32 політичних партій в одномандатних округах, 5% - відсотковий бар'єр подолали 6 партій. Особливості партійної структури Верховної Ради, обраної у 2014 році полягають у тому, її елементами стали дві «нові» політичні партії: «Об'єднання «САМОПОМІЧ» і Радикальна партія Олега Ляшка, інші партії – «частково» нові для українського парламенту. Так, значну частину партії «Блок Петра Порошенка» склав УДАР, партії «НАРОДНИЙ ФРОНТ» – «Фронт змін», які вже були у Верховній Раді попереднього скликання чи то самостійно, чи то у складі іншої партії. Досить умовно «ною» в українському парламенті можна вважати партію «Опозиційний блок», оскільки переважну більшість її складають колишні народні депутати від Партії Регіонів (див. табл. 2).

Таблиця 2.

Партійна структура Верховної Ради України (вибори 2014 р.)

Партія	Кількість мандатів за результатами у багатомандатному окрузі	Кількість мандатів за результатами виборів у одномандатних округах	Всього
Партія «Блок Петра Порошенка»	63 (21,81%)	85	148
Політична партія «НАРОДНИЙ ФРОНТ»	64 (22,14%)	17	81
Політична партія «Об'єднання «САМОПОМІЧ»	32 (10,97%)		32
Політична партія «Опозиційний блок»	27 (9,43%)	13	40
Радикальна партія Олега Ляшка	22 (7,44%)		22
Політична партія «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»	17 (5,68%)	2	19

Якщо досліджувати динаміку партійної структури Верховної Ради можна сформулювати певні тенденції, що обумовлені як еволюцією національного виборчого законодавства, так і політичним процесом в цілому (особливо це стосується останніх виборів). Так, за два десятиліття становлення і розвитку українського парламентаризму його партійна структура на початковому етапі формувалася на спадку Радянського Союзу, а саме на комуністичній ідеї/ідеології, що обумовило безперечну перевагу лівих партій, насамперед КПУ, яка поступово по мірі демократизації і розвитку громадянського суспільства в Україні зменшувала свою присутність у Верховній Раді, залишивши остаточно парламент, обраний у 2014 році. Інші ліві партії (СПУ, Селянська політична партія, ПСПУ) вибули з парламенту ще раніше.

Правоцентристські партії, починаючи з Народного Руху України, який спочатку самостійно пройшов до українського парламенту у 1994 і 1998 рр., а згодом, об'єднавшись з іншими ідеологічно близькими партіями у Блоці Наша Україна, пізніше – у Блоці «Наша Україна – Наша Самооборона», складала в різні періоди від 14% до майже третини партійного складу парламенту внаслідок виборів у 2002, 2006, 2007 роках. В 2012 році після фактичної маргіналізації партії «Наша Україна», входження окремих депутатів в інші політичні партії, цю нішу в парламенті зайняла «ВО Свобода» (37 депутатів). Проте на наступних позачергових виборах (2014 р.) вона не пододала 5% бар'єр і до парламенту від партії були обрані лише 6 депутатів в одномандатних округах.

Практично зійшла з провладного Олімпу найчисельніша партія в українському парламенті, обраному у 2006, 2007, 2012 рр. – Партія Регіонів. Рештки її зайшли до обраного у 2014 році парламенту в основному у складі партії «Опозиційний блок» і як само висуванці. Сильні позиції Партії Регіонів в структурі парламенту були підірвані в першу чергу окупацією Криму, ситуацією на Донбасі, що унеможливили участь у виборах традиційного електорату цієї партії. Разом з тим остання має невикористаний

на сьогодні електоральний потенціал, тому в майбутньому цілком вірогідно може певною мірою повернути втрачені позиції.

По суті єдиною парламентською партією, яка самостійно чи у складі блоку продовжує залишатися незмінною складовою партійної структури українських парламентів, обраних у 2002, 2006, 2007, 2012, 2014 рр. є лівоцентристська партія «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», хоча вона суттєво і знизилася свій рейтинг і питому вагу в останньому парламенті.

Таким чином, за два десятиліття існування українського парламентаризму партійна структура Верховної Ради продемонструвала, на нашу думку, остаточну маргіналізацію комуністичної ідеології і лівих партій, насамперед КПУ і натомість розширення спектру центристських партій. Так, останні парламентські вибори (2012 р., 2014 р.) завели у парламент нові політичні партії: УДАР, «Блок Петра Порошенка», «Об'єднання «САМОПОМІЧ», Радикальну партію Олега Ляшка.

Разом з тим наявність на початок 2015 року 236 політичних партій, офіційно зареєстрованих Міністерством юстиції України, не є свідченням зрілості громадянського суспільства, багатопартійної системи, політичних партій, здатних до чіткої артикуляції інтересів соціальних груп, наявності чіткої ідеології в партійних програмах [3]. Якщо проаналізувати динаміку кількості партій, що брали участь у виборах самостійно чи у складі виборчих блоків і їх «результативність» (проходження до парламенту), то виявимо наступне. Незважаючи на зростання кількості партій, офіційно зареєстрованих в Україні, число тих, хто бере участь у парламентських виборах постійно знижувалось, що свідчить про низьку «ефективність» їх діяльності (див. табл. 3).

Таблиця 3.

Участь політичних партій у виборчому процесі в Україні

Парламентські вибори	Кількість партій, які взяли участь у виборах Всього (в блоках)	Кількість партій, обраних до Верховної Ради України Всього (в блоках)
1994		14
1998	40 партій (19 /9 блоків)	9 партій (2 /2блоки)
2002	61 партія (39 /11 блоків)	21 партія (18 / 3 блоки)
2006	45 партій і блоків	12 партій (9 / 2 блоки)
2007	11 партій і 10 блоків	17 партій (15 / 3 блоки)
2012	21 партія	5 партій
2014	29 партій	6 партій

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, еволюція національного виборчого законодавства, використання різних виборчих систем продемонстрували вплив на формування партійної структури українського парламенту і необхідність подальшого вдосконалення як виборчого законодавства, зокрема, впровадження пропорційної виборчої системи. відкритих партійних списків, так і оптимізації регламенту Верховної Ради стосовно формування партійної коаліції, статусу опозиції тощо. Тим самим результати дослідження можуть служити матеріалом для подальшого аналізу перспектив розвитку українського парламентаризму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дюверже М. Политические партии / М. Дюверже ; [пер. с франц.] — М. : Академический проект. — 2000. — 538 с.
2. Закон України «Про вибори народних депутатів України» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>
3. Політичні партії – Державна реєстраційна служба України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.drсу.gov.ua/party>